REDEVOERING VAN MR.E.H.TOXOPEUS TER ALGEMENE VERGADERING VAN DE VOLKSPARTIJ VOOR VRIJHEID EN DEMOCRATIE OP 10 MAART 1967 TE ROTTERDAM.

In de toespraak die ik in de Buitengewone Algemene Leden- vergadering ruim twee maanden geleden voor U mocht houden, schetste ik het gevaar, dat veel kiezers de indruk zouden krijgen, dat de vijf grote partijen in feite één pot nat zien. Ik wees op de verwarring die van deze indruk het gevolg zou zijn en sprak de hoop en het vertrouwen uit, dat de kiezers zelf verbetering in deze naar onze overtuiging funeste situatie zouden brengen.

Ik zou vandaag met U willen nagaan of deze verbetering inderdaad is ingetreden, welke conclusies wij uit de verkiezingsuitslag kunnen trekken en tenslotte: welke lessen we uit de gebeurtenissen van de afgelopen twee maanden kunnen en moeten leren.

Alvorens dit te doen zou ik duidelijk voorop willen stellen, dat de V.V.D. succesvolle verkiezingen achter de rug heeft. Ik wil er geen misverstand over laten bestaan, dat het handhaven van het niveau in deze tumultueuze verkiezingsslag al als een uitstekend resultaat beschouwd had moeten worden en dat het feit, dat wij erin geslaagd zien winst te behalen, derhalve als een kroon op het vele harde werken van tallozen in onze partij mag worden gezien.

Als U bedenkt dat D’66 7 zetels veroverde, dat de Boerenpartij
er vier bij won en dat de anti-revolutionairen hun zeteltal met 2 vergrootten en de C.P.N. een zetel won, dat met andere woorden veertien Kamerzetels aan andere partijen werden ontnomen, dan kan de conclusie alleen maar zijn, dat onze campagne de kiezers sterk heeft aangesproken.

Als ik dan ook - ondanks dit succes - toch op sommije punten kritische woorden ga spreken, dan is dit louter en alleen, omdat naar mijn oordeel de beweging die onder het Nederlandse kiezers- volk is ontstaan, bij deze verkiezingen zijn eindpunt nog niet heeft gevonden en wij er dus, willen wij als partij verder groeien, voor moeten zorgen, dat onze tevredenheid van vandaag niet uitloopt in de zelfvoldaanheid van morgen. Ik stel mij voor duidelijk te maken, dat onze successen van dit moment een prikkel zullen moeten zijn voor verdere activiteit en dat wij uit het behaalde resultaat inspiratie moeten putten voor een gezamenlijke, aan de eisen van de moderne tijd aangepaste, actie in de toekomst (oorzaak daarvan lag in grote lijnen bij de confessionele partijen). In de verkiezingscampagne van onze partij hebben degenen die voor ons het woord voerden, hierop duidelijk de aandacht gevestigd, waarbij de conclusie steeds was: de structuur van het Nederlandse politieke leven is niet doorzichtig genoeg; het wordt de kiezer onmogeligk gemaakt werkelijk te kiezen.

Ik geloof echter, dat wij er met deze constatering, hoe juist ook, niet zijn. Verschillende andere factoren vragen eveneens onze aandacht en naar mijn oordeel zullen wig deze punten scherp moeten analyseren.

In de eerste plaats is daar het vraagstuk van de thematiek van de verkiezingen, de vraag met andere woorden: waarover wordt nu het oordeel van de kiezers gevraagd. Ik

stel dan vast, dat gedurende de afgelopen weken en maanden deze kiezer is gebombardeerd met een zodanige hoeveelheid sociaal-economische, financiele en fiscale vaktechnische terminologieen, dat het hem vrijwel zal hebben geduizeld. Immers onderwerp van bespreking waren voortdurend zaken als de schuld aan de inflatie, de gewenste hoogte van de overheidsuitgaven en het hanteren van de productiviteits-norm, de verslechtering van de betalingsbalans, de meest gewenste financiering van de ontwikkelingshulp en noemt U maar op. Ik verzeker U dat het geen onderschatting is van de kiezer, wanneer ik stel, dat hij over al deze onderwerpen samen eenvoudigweg niet met enige zelfzekerheid kan oordelen en stellig niet, nu ze hem vaak werden voorgeschoteld in bewoordingen, die voor hem in wezen nauweligks betekenis hebben. Het getuigt mijns inziens van wanbegrip bij de grote politieke partijen, niet te hebben ingezien dat de uiterst gespecialiseerde en gecompliceerde problemen in deze vorm aan de kiezers voorgelegd, de verwarring nog zouden ver- groten. Verstaat U mij wel, ik spreek absoluut niet alleen over mensen die alleen de lagere school hebben gevolgd. Het terrein, waarop de politieke partijen de afgelopen maanden met zoveel energie strigd hebben geleverd, is in feite slechts voor een zeer beperkte groep economisch geschoolden toegankeligk.

Ik voeg hier ter vermijding van ieder misverstand terstond aan toe, dat ik het belang van een gezonde economie en van een goede financiering niet onderschat. Verre van dat, ik constateer slechts, dat de kiezer in de afgelopen maanden de economische problematiek voorgeschoteld heeft gekregen, alsof de economie een soort doel in zichzelf zou zijn, terwigl het toch in de grond van de zaak een middel is tot het verwezenlijken van doeleinden, Ik zou er in dit verband op willen wijzen, dat de twee partijen die in het afgelopen gaar spectaculaire successen hebben geboekt, de Boeren-partij en D’66, aan de economische en financiele vraagstukken een minimum aan aandacht hebben geschonken.

Ik kom vervolgens aan een tweede punt, dat wij in onze overwegingen en analyses moeten betrekken, te weten het probleem van de image building, het moderne fantoom, dat het leven - en niet alleen het politieke leven - in zo sterke mate beheerst. Ons image is een merkwaardige sluipganger, die ons op onze wegen vergezelt en die min of meer bepalend is voor het oordeel dat anderen over onze daden vellen.

Er ligt hier een probleem van vorm en inhoud, een probleem van begrip en term. Ruwweg constateren we, dat vorm en inhoud, begrip en term, van elkaar worden losgeweekt en ieder een zelfstandig leven gaan leiden. Daarbij is het zo, dat niet inhoud en begrip oordeel bepalend worden, maar term en vorm.

Aan het "woord" en het "beeid" hecht zich de emotie van degene die oordeelt, in het politieke leven dus van degeen die kiest.

Dit heeft weer tot gevolg, dat de politieke strijd zieh voor een belangrijk deel verplaatst van het vroegere strijdtoneel der "begrippen" naar dat van de vormen. Met andere woorden, men tracht niet meer zozeer de zakelijke standpunten van de ander met zake-lijke tegenwerpingen te weerleggen, neen, men tracht zijn tegenstander te etiketteren.

Verdergaande op deze weg ontstaat de situatie, dat men gaat onderzoeken welke vormen, woorden, beeiden - los van hun inhoud - aanslaan bij de kiezers, waarna men zieh op basis van dit onderzoek met deze vormen, woorden en beeiden gaat tooien. Ik vraag U eens te overwegen in hoeverre woord en begrip van elkaar zijn losgeraakt bij termen als "links" en "rechts" en "progressief" en "conservatief". Ik vraag U eens de emotionele lading van het woord "vernieuwing" te proeven en U te realiseren, wat deze lading nu in feite te maken heeft met de inhoud van sommije verkiezingsprogramma[1]s.

Hierbij komt dan nog, dat de etikettering steeds een absoluut karakter draagt in de zin van "het bier is weer best". Deze verabsolutering in de termen wekt de suggestie - en wij staan er allen aan bloot - dat het hier om een objectief weergegeven feit gaat, terwijl het in werkelijkheid een volstrekt ongemotiveerde en subjectieve mening van een mijnheer is, die het bier weer best vindt. Wanneer nu de vlag de lading dekt is er niets onrustbarends aan de hand. Wanneer echter een goed product siecht of een slecht product goed wordt verpakt, wordt de zaak veel bedehkelijker.

Voorlopig concluderend zou ik willen stellen, dat onze propaganda sterk op de inhoud was gericht, dat wij zakelijk en ge- fundeerd hebben geargumenteerd, maar dat wij ons er te weinig van bewust zijn geweest, dat de kracht van onze overwegingen aanmerkelijk werd verzwakt door enerzijds onze te geringe eigen "image building" en door anderzijds een actieve image building in negatieve zin ten opzichte van onze partij door onze tegenstanders«

Nauw in verband met deze kwestie staat het laatste punt, dat ik U zou willen voorhouden en dat is de emotionaliteit die in onze stellingen doorklinkt. Sociale bewogenheid en pacifistische bewogenheid bijvoorbeeld spreken vele mensen sterk aan. Ik meen, dat de deconfessionalisering van ons politieke leven, hoewel thans op gang komend, door de emotionaliteitsfactor sterk is geremd.

Het Christendom dat in zijn heilsboodschap zo sterk de naasten- liefde predikt geeft aan de Christelijke partijen nu juist die basis, ook in emotionele zin, die velen menen, dat de bron van het politieke handelen dient te zijn. Het is niet voor niets, dat de A.R.P. zieh een evangelische volkspartij noemt« Van anti- revolutionaire zijde zal men uiteraard tegenwerpen, dat dit een vertekende voorstelling van zaken is, want dat de A.R.P. evangelisch is. Maar daar stel ik dan tegenover dat de confessionele partijen zelf zeggen uit de Bijbel geen pasklare oplossingen voor concrete problemen te kunnen en te willen halen en dat voor tallozen dan ook het loutere woord en het begrip "evangelisch" voldoet aan bepaalde emotionele behoeften.

Ik geloof dat wij ons ervan bewust moeten zijn, dat de V.V.D. door veel mensen een gebrek aan bewogenheid wordt verweten. Dit verwijt treft diep, omdat deze bewogenheid relaties vertoont met ethische uitgangspunten en daardoor met bepaalde normensysternen.

Het treft temeer diep, omdat het juist de V.V.D. is die de mens, de menselijke vrijheid en de menselijke ontplooiingsmogelijkheden in zijn programma in het middelpunt stelt„ Ik kan hier moeilijk een uitgewerkte oplossing aanbieden, maar zou slechts het volgende

willen zeggen. In iedere samenleving gelden spelregels, zeg maar een systeem van wetten, waarbinnen de leden van die samenleving moeten handelen. Daarnaast gelden echter andere regels, die door allerlei factoren - met name godsdienstige en levensbeschouwelijke - zijn bepaald, en die vaststellen, wat in een gestelde situatie het ene lid van die samenleving in redelijkheid van het andere mag verwachten. Ik heb in verschillende verkiezingstoespraken hierop gedoeld toen ik sprak over bijvoorbeeld trouw tussen man en vrouw, over vriendschap en over heel doodgewoon fatsoen. "Zoiets doe je niet" is een norm, gegrond op een in de samenleving legale verwachting van het gedrag van een ander. Sportiviteit, fair play, de zorgvuldigheid, die in het maatschappelijk verkeer betaamt, dit alles zijn normen die in het verband van onze samenleving zijn erkend. Ik geef U toe, de bewogenheid die uit deze normatiek opwelt is niet groot, maar zij kan wellicht een uitgangspunt zijn voor verdere gedachten, voor verdere plannen.

Bij onze pogingen de situatie in factoren te ontleden, moeten wij ons er uiteraard van bewust zijn, dat een dergelijke ontleding in zoverre kunstmatig is, dat in de werkelijkheid de aangeduide factoren zeer sterk met elkaar zijn verweven en dat zij elkaar onderling voortdurend bexnvloeden. Met andere woorden: in het oog van de kiezer is er geen in factoren ontlede situatie, maar een totaalbeeld. In dit totaalbeeid heeft de V.V.D. blijkens de ver- kiezingsuitslag niet slecht gefigureerd. Van datgene wat wij be- toogden is klaarblijkelijk veel beider overgekomen en heeft de kiezer aangesproken. Dit is een verheugend succes, maar het neemt niet weg, dat wij ons ervan bewust moeten zijn, dat de stroomver- snellingen op het gebied van de politiek in de komende ¿aren zonder de minste twijfel hun kracht zullen tonen. Dit geeft een grote mate van urgentie aan de conclusies, die wij uit de recente ervaringen dienen te trekken.

Deze conclusies moeten in twee delen worden gesplitst. In de eerste plaats zijn daar de gevolgtrekkingen die wij ten aanzien van het totale politieke leven in Nederland moeten maken en in de tweede plaats zijn er de lessen die wij zelf, als V.V.D., uit de opgedane ervaringen behoren te leren. Ik wil op beide aspecten samen met U nader ingaan.

Met betrekking tot de algemene conclusies springt in het oog, dat met name de onduidelijkheid in de politiek, versleten maar nog nimmer opgelost probleem, de jongste verkiezingen in sterke mate heeft beheerst. Zoals ik stelde, hebben de confessionele partijen, bestookt door liberalen en socialisten, getracht hun posities waar te maken door een verklaring te geven van het feit, dat binnen hun structuur plaats is voor mensen die een liberale, zo goed als voor mensen die een socialistische overtuiging zijn toegedaan. Wij mogen zonder meer stellen, dat deze poging is mislukt. K.V.P. en C.H.U. leden min of meer gevoelige verliezen.

De A.R.P. boekte een winst van twee zetels, maar het is betreurenswaardig, dat dit zogenaamde Zijlstra-effect in zoverre tegenover de kiezers niet kan worden gehonoreerd, dat de persoon, aan wie zij zo duidelijk hun vertrouwen schonken, het

toekomstige beleid niet mee zal gaan bepalen; waarbij ik overigens moet aantekenen, dat de heer Zijlstra zijn terugtreden te voren had aangekondigd. Zeker is wel, dat al deze zaken de kabinetsformatie opnieuw tot een uitermate gecompliceerde bezigheid hebben gemaakt.

Het perspectief op deze en dergelijke ontwikkelingen heeft, naar mijn oordeel, het succes van D'66 bewerkstelligd. Want laten wij, met alle oprecht gemeende waardering voor het succes van deze jonge groepering, ons goed realiseren, dat D'66 zijn succes in belangrijke mate te danken heeft aan de onvrede, die 300.000 mensen aan dit perspectief beleefden.

Ik wil heel duidelijk stellen: ik benader het verschijnsel D'66 niet negatief. Ik deel volledig de opvatting van D*66, dat de beeiden op het politieke scherm helderder zullen moeten worden en in die zin ben ik dus - zonder de D'66 psychologisch weinig goed doende invitatie om te ontploffen te aanvaarden - van plan na te gaan, welk gamma van mogelijkheden er is om deze helderheid tot stand te brengen.

Dit is geen zaak om in kreten te vangen, maar a prima vista is mijn opinie, dat de gewraakte onduideligkheid in ons land in de eerste plaats te wigten is aan verkeerde toepassing van een in wezen goed systeem. Groter duidelijkheid dan evenredige vertegenwoordiging vermag geen enkel systeem te brengen. De fout zit dan ook veeleer in de partijen zelve, die althans voor een groot deel, niet bereid zijn het Nederlandse volk voor de verkiezing te zeggen, welke politieke gedachten zij in de praktijk zullen gaan uitdragen.

Hoezeer ik dan ook geneigd ben iedere mogelijkheid tot verbetering - inclusief het kiesstelsel - te onderzoeken, ik wil heel duidelijk stellen, dat naar mijn oordeel een doorbreking van de huidige partijstructuur - die overigens zonder de minste twijfel ook langs natuurlijke, evolutionaire weg tot stand zou komen - op korte termijn zou dienen te worden bevorderd. In dit verband herhaal ik, wat ook al in ons verkiezingsprogramma stond, dat de V.V.D. voor ieder voorstel om te komen tot een aanvaardbare ruimere groepering, openstaat. In deze nieuwe structuur zouden de alternatieven duidelijker zijn, zou het politieke gevecht zich niet behoeven toe te spitsen op voor vrijwel iedereen onbegrijpelijke specialismen, zou valse etikettering veel minder eenvoudig tot stand komen, en zou een geringer aantal partijen uit een typisch eigen emotionele bewogenheid kunnen opereren.

In dit opzicht zie ik D'66 als katalysator van komende veranderingen, en de V.V.D. als een kernpunt van waaruit of waar- omheen een nieuwe, grotere, groepering zal ontstaan. In deze
gedachtengang zou de P.v.d.A. een zelfde functie krijgen te
vervullen als tegenpool van de V.V.D.
Het ontstaan van een driedeling: socialistisch, liberaal en conservatief, onder welke benaming dan ook, lijkt zeker niet onmogelijk en zeker in hoge mate wenselijk. Met iedereen, die dit zelfde doel wil bereiken, willen wij spreken. Ik hang niet de fatsoensrakker uit als ik zeg, dat ik een dergelijk gesprek wil voeren op de toon en in

de termen, die het gewicht van het onderwerp vereisen.
Ik kom thans tot de lessen, die de V.V.D. uit de opgedane
ervaringen dient te leren. Ik realiseer me daarbij, dat de inhoud van deze lessen mede bepaald wordt door de veranderingen in de partijstructuur, die wij hopen dat zullen worden aangebracht. Niettemin zullen wij ons in onze beschouwingen van dit moment moeten losmaken van onzekere toekomstige veranderingen en ons keihard moeten bezinnen op de verbeteringen, die we in ons eigen handelen moeten overwegen. Onze politieke opstelling was duidelijk. Wij hebben de confessionele partijen hun gesplotenheid verweten, ook daarover bestaat geen onzekerheid.

Wel dreigen misverstanden als het gaat om onze plaats in het totale politieke beeid. Onze duidelijke opstelling samen met de "ruk naar links" van de Partij van de Arbeid houdt het gevaar in zich - mede ook gegeven de quasi-centrumpositie van de confessionele partijen - dat de V.V.D. het etiket "rechts" en "conservatief" wordt opgeplakt. Als wij praten over image building, dan zijn het wel bij uitstek deze images die onze tegenstanders ons willen opdringen. Ik zei U al, het zijn loze woorden, dit "rechts" en dit "conservatief", maar zij zijn met sterke negatieve affecten geladen en derhalve, behalve onwaarachtig, ook bijzonder gevaarlijk. Wij zullen ons hiertegen dan ook teweer moeten stellen, waarbij zowel het image-aspect als de inhoudelijke zijde onze voortdurende en volle aandacht zullen dienen te krijgen. Wij zullen concrete en positieve voorstellen moeten doen om ons maatschappij- en wereldbeeld te realiseren en zullen daarnaast op moderne wijze en met behulp van de allernieuwste technieken ons image moeten richten in de door ons gewenste zin. Wij mogen ons daarbij niet begeven op platgetreden paden, wij moeten bereid zijn desnoods in sommijer ogen revolutionaire methodes toe te passen, eenvoudigweg omdat wij ons niet mogen permitteren om onze groei niet voort te zetten. In de benadering van de kiezer dienen wij de door ons Juist geachte wegen naar de door ons gewenste doelstellingen en die doelstellingen zelf, in heldere, doorzichtige termen aan te ge- ven, zonder de kiezer te onderschatten door al te heftige simplificeringen. Ten slotte zullen wij duidelijker dan tot dusverre moeten uitdragen, dat het niet materialisme is, dat ons drijft, wanneer wij pleiten voor meer financiele middelen voor de burger, maar alleen onze bezorgdheid de persoonlijke vrijheid, de persoonlijke verantwoordelijkheid en de eigen ontwikkelingskansen voor ieder individu, die wij als de drijvende en scheppen- de krachten in onze samenleving beschouwen, onverkort te håndhaven en te versterken.

Het zal U duidelijk zijn, dat deze activiteiten naar buiten ook intern de nodige aanpassingen van onze partiJ zullen eisen.

In het liberaal denkende gedeelte van ons volk - en de Jeugd is blijkens recente peilingen daarin zeer sterk vertegenwoordigd - wordt veel over de problemen die ik U zojuist schetste, nagedacht en gesproken. Ik denk hier niet alleen aan datgene wat formeel binnen de partij geschielt, maar heb mede het oog op de J.O.V.D. en het L.D.C. Het is mijn vaste overtuiging, dat van de brainstorming, zoals die bijvoorbeeld regelmatig in deze groepen plaatsvindt, een efficienter gebruik zou dienen te worden

gemaakt. Wij dienen ons er goed rekenschap van te geven, dat iedere opinie- en oordeelvorming tot stand komt door en als gevolg van een botsing van vele meningen. Ons werk zal niet de maximale oogst aan vruchten dragen, indien wij geen wegen vinden om de resultaten van deze meningbotsingen te doen doorwerken in het optreden van partij en fracties.

Niet ieder nieuw denkbeeid is goed, omdat het nieuw is.

Maar wel zal ieder nieuw denkbeeid, dat de moeite waard is, en dat kan bijdragen tot het versterken van onze positie, vanaf de plaats waar het werd geopperd, zijn weg naar partij- bestuur en fracties gemakkelijk moeten kunnen vinden. Dit veronderstelt een open communicatiesysteem binnen de partij, dit veronderstelt van de ouderen onder ons een openstaan voor nieuwe en frisse ideeen, het veronderstelt ten slotte van de jongeren begrip voor die elementen uit het verleden die ook thans waarde hebben.

Ik weet dat dit alles veel arbeid zal vergen. Wellicht zal ons apparaat verder moeten worden gestroomlijnd en gemo- derniseerd. Stellig zullen wij op vele punten onze methodiek moeten herzien. Wij zullen niet mogen aarzelen deze taken op zo kort mogelijke termijn ter hand te nemen.

Het is vandaag, mijnheer de Voorzitter, een moeilijk ogenblik om in het openbaar te spreken over de actuele politiek, nu wij nog midden in de formatie zitten.

De demissionaire premier heeft zijn informatie arbeid snel en bekwaam verricht.

Terecht liet hij, na het antwoord op zijn memorandum de Partij van de Arbeid afvallen. De heer Den Uyl had geweigerd op de vraag naar zijn standpunt inzake vier concrete beleids- punten te antwoorden. Hij verwees onder meer naar het verkiezingsprogramma van zijn partij en deelde mee, tot reee'l overleg bereid te zijn wanneer de informateur eerst gekozen zou hebben voor een kabinet met de Partij van de Arbeid en zonder de V.V.D. Een herhaling van de afvalrace van de formatie 1963 wenste de Heer Den Uyl niet.

Maar zo lag de zaak dit keer niet. De informateur stelde een zeer beperkt aantal vragen. Daarop kon worden geantwoord zonder dat daarmee de afvalrace was aangevangen.

Het is zeer duidelijk dat de Partij van de Arbeid, door in antwoord op die vragen alleen maar te wijzen op haar verkie- zingsprogramma en door te weigeren verder te spreken als niet eerst gekozen was voár samenwerking met de Partij van de Arbeid, zichzelf buiten spel heeft gezet. Die partij heeft zowel in haar verkiezingsprogram als in haar verkiezingscampagne zieh doctrinair socialistisch opgesteld en een paar zeer radicale eisen geformuleerd. Na de klap van de verkiezingen heeft zij nog geen kans gezien de weg terug opnieuw af te leggen.

Het is geen wonder dat Zijlstra met een verwijzing naar dat programma niet anders kon handelen dan hij heeft gedaan. Volkomen terecht heeft hij de conclusie getrokken, dat hij de weg die Den Uyl eiste, niet kon begaan. Vaststaat bovendien, dat de hoofdlijnen die wij hebben opgesteld, door de Partij van de Arbeid niet zouden zijn aanvaard.

Dat kan mij vanzelfsprekend alleen maar vreugde bereiden.

Ikzelf had ook gaarne terstond een politieke keuze gezien. Dat heb ik niet onder stoelen of banken gestoken, maar duidelijk in mijn antwoord neergelegd. Met name wenste ik in het stuk van de informateur een duidelijke beleidslijn. Die is er, gelukkig, gekomen.

Dat ik tot een afvalrace niet bereid was en zou zijn, dat wist iedereen die de formatie van 1963 nog niet was vergeten.

Ik heb toen aan de formateur doen weten, dat ik na een bepaald punt te hebben bereikt, niet van plan was nog verder te gaan met het kienspel, waarin de heer Yondeling en ik toen elkaars tegenspelers waren.

Na deze beslissing is hij met bekwame spoed voortgegaan door de hoofdlijnen voor een kort regeringsprogramma op te stellen en die, in wel zeer langdurige zittingen, te bespreken.

Mijnheer de Voorzitter, het verheugt mij zeer dat wi j , de informateur en de vier fractievoorzitters, het over die hoofd- lijnen geheel eens zijn kunnen worden, zowel naar de letter als naar de geest.

In mijn ogen heeft de heer Zijlstra daarmede uitermate goed en belangrijk werk geleverd.

Temeer is het te betreuren dat hijzelf de post van eerste minister toch niet heeft willen aanvaarden. Alle vier de be- trokken fractievoorzitters, natuurlijk ook hun fracties, hadden dat gaame anders gezien.

Het heeft niet veel zin nu er over te gaan nakaarten waarom Zijlstra, de man die geen homo politicus wilde zijn en die toch zo'n belangrijke rol in onze politiek heeft gespeeld, de arena nu wel voorgoed heeft verlaten. Er zal nog wel over worden nagekaart, maar ik heb daaraan geen behoefte. Het feit ligt er.

Ik hoop bepaald, Mijnheer de Voorzitter, dat Zijlstra straks, door het nieuwe kabinet, zal worden geroepen tot de post van President-Directeur van de Nederlandse Bank. Met die benoeming zou ik dan graag én de heer Zijlstra én de Bank én vooral ons land van harte geluk willen kunnen wensen.

Een paar opmerkingen nog naar aanleiding van de periode Zijlstra: 1e het is gevaarlijk voor de parlementaire democratie wanneer de roep om een man die buiten het politieke bedrijf staat, sterk wordt. De poihieke partijen moeten dat verstaan.
Hoe ook de partijstructuur zal zijn in dit land, politieke partijen zullen er altijd zijn. En zij zullen altijd worden gevormd en geleid door mensen, mensen met deugden en gebreken.
Die roep kan daarom altijd opklinken, zo gauw "men" het ver- trouwen dreigt te verliezen. Zeker in deze tijd van verwarring, kan dat gemakkelijk gebeuren. Het is een waarschuwing die ons moet ter harte gaan.
2e Ik vind het jammer, dat de heer Zijlstra zijn informatie heeft beeindigd voor hij aan de personele bezetting van het te formeren kabinet, van premier af, is toegekomen. Personen zijn even belangrijk als, ja belangrijker nog dan, programma*s.

Het zijn de mensen die het moeten doen. Het heeft vertraging op- geleverd, vertraging en verwarring die voorkomen hadden moeten zijn.

Het verheugt mij in dit verband dat althans één obstakel op de verdere formatieweg snel en doeltreffend is nit de weg geruimd.

De KVP levert, het is niet vrolijk dat te constateren, de premier niet.

Nog minder vrolijk is het, te moeten vaststellen dat een liberale premier op dit ogenblik in dit land door de confessionele partijen niet zou worden aanvaard. Het is werkelijk nodig dat de houding, die sommigen aannemen, als waren liberalen een soort lieden met wie men alleen als het helemaal niet anders kan, moet samenwerken, niet meer wordt ingenomen.

Ik ga niet over tot een soort verdediging van de liberale politiek, overtuigd als ik ben dat dit tegenover hen die goed willen verstaan, onnodig is. Wel wil ik opmerken dat in het jongste verleden de omjuistheid van die afwerende houding overduidelijk aan de dag is getreden.

Nu de kaarten echter zo lagen werd van verschillende zijden een beroep gedaan op een andere confessionele politicus, de heer Biesheuvel, een man die stellig de capaciteiten, vereist voor het premierschap, bezit.

Maar een man ook, die in kabinetten van zeer verschillende politieke samenstelling en koers heeft gediend.

Het kan geen geheim zijn dat ik, die het overgaan van bewindslieden van een kabinet met liberalen naar een kabinet met socialisten en omgekeerd steeds onjuist heb geoordeeld, ook omdat dit voor de kiezer moeilijk te begrijpen moet zijn, bepaalde grote bezwaren had, gelegen in het politieke vlak.

Ik acht het echter noodzakelilk dat er spoedig een kabinet komt

hoordlijnen waarover ik sprak.

Ik acht het noodzakelijk dat op hasis van die hoofdlijnen in de benarde financiele situatie, waarin wij thans verkeren, wordt geregeerd. Wij moeten uit de financiele en economische moeilijkheden komen, anders blijven immers alle wensen wensdromen.

Ik acht het daarom de plicht van de V.V.D. om, als dat redelijkerwijs kan, en het kan niet slechts redelijkerwijs maar uitstekend op basis van die hoofdlijnen, aan het komende kabinet deel te nemen en een krachtige inbreng in het te voeren beleid te leveren.

Daarom ben ik bepaald verheugd, dat in een uitvoerig gesprek op dinsdagavond tussen de heer Biesheuvel en mij over de formatie, zonder meer is komen vast te staan dat wij het eens zijn over geest en letter van het regeringsprogram en over een aantal andere zaken, de formatie betreffende.

dienen te gaan zo snel mogelijk een kabinet te formeren zoals dat de heer Zijlstra voor ogen stond.

Er zijn niet slechts financiele en economische moeilijkheden in eigen land, om niet te spreken van politiske moeilijkheden laarover ik eerder reeds sprak, er zijn ook ontwikkelingen buiten ons land die het snel optreden van een nieuw kabinet hoogst gewenst doen zijn.

Met een enkel woord slechts wil ik deze buitenlandse ontwikkelingen vandaag aanstippen. Ik deed ditzelfde reeds een paar maanden geleden.

Er valt de laatste tijd een verheugende verbetering in de gedurende de vijitiger jaren nog zo uitermate gespannen Oost- West-verhoudingen te signaleren. Ik ben van oordeel dat wij op het Russische streven naar coexistentie positief maar uit een positie van kracht dienen te reageren. Positief, omdat wij allen vrede wensen en geen enkele kans daarop verloren mogen laten gaan, Uit een positie van kracht, omdat wij de communistische doctrine, die van zijn gelovigen wereldrevolutie eist, kennen en wij - althans op dit moment - niet kunnen beoordelen of de vreedzame coexistentie geen nieuw politiek wapen tot dit doel is, dat gehanteerd wordt nu de koude oorlogspolitiek door de vastberadenheid en eensgezindheid van de N.A.V.O.-landen heeft gefaald. Als men de factoren analyseert die de soepeler Russische politiek veroorzaakt zouden kunnen hebben, dan hebben de meeste daarvan - het conflict met China en het nucleaire machtsevenwicht bijvoorbeeld - niet noodzakelijker- wijs een permanent karakter. Dit moet ons waakzaam houden. Wellicht wel van permanente duur is de langzame vermindering van het revolutionaire élan in de communistische landen behalve China, die het gevolg is van een enigszins stijgenae welvaart en die voedsel

Dat gesprek heeft mij het vertrouwen geschonken, geeft aan de hoop, dat het geleidelijke proces van. liberalisering, dat zich thans aftekent, verder zal doorzetten. Deze ontwikkeling dient dan ook zoveel mogelijk te worden gesteund door de ruimer wordende mogelijkheden van contacten op economisch, cultureel en toeristisch gebied, ten volle te benutten.

Wij mogen ons overigens niet ontveinzen, dat de hele nog uiterst labiele toenaderingsconstructie terstond weer ineen zou storten, indien ten aanzien van het Duitse vraagstuk op een of andere wijze de status quo zou worden verbroken, bij voorbeeld indien Duitsland, gefrustreerd in zijn Europese bedoelingen, verontrust over het uitblijven van de hereniging of teleurgesteld op het stuk van zijn nucleaire wensen, zou tracht en zich uit de militaire- en economische integratieverbanden los te maken. Naar mijn oordeel zou het Nederlandse beleid er sterk op gericht dienen te zijn deze ontwikkeling tegen te gaan, ook al omdat dan de kaart van Europa er opnieuw zo anders zou gaan uitzien, dat de Verenigde Staten ertoe zouden kunnen komen hun garantiepolitiek ten aanzien van ons continent te herzien. Dit houdt in dat Duitsland in de NAVO betrokken dient te blijven door een zo volledig mogelijke integratie der strijdkrachten. Het mag merkwaardig heten, dat in de praktijk van het politieke leven het Duitse lidmaatschap van de NAVO op dit moment voor de Sovjet-Unie in zekere mate een garantie betekent, maar het is een gegeven situatie, die wij goed doen te bestendigen.

In hoever problemen als de Duitse hereniging en een Duits vredesverdrag in de verbeterde Oost-West-verhoudingen kunnen worden opgelost, hangt in belangrijke mate van het manoeuvreren van de Bondsrepubliek zelf af. Mijn indruk is, dat een straf handhaven van de Hallstein-doctrine en het insisteren op vergaande nucleaire

medezeggenschap in de NAVO het vinden van deze oplossingen voor geen der betrokkenen tot een begerenswaardige zaak zouden maken.

Mijnheer de Voorzitter, mij bewust van het summiere karakter van mijn opmerkingen, wil ik nog een enkel woord zeggen over de Europese Economische integratie. Wij constateren tot onze spijt, dat de activiteiten in Brussel zo langzamerhand node de zozeer gewenste politieke impulsen gaan missen. De schuld van deze ontwikkeling ligt bepaald niet bij ons land, maar het is verstandig met de gewijzigde situatie rekening te houden. In plaats van dienstbaar te zijn aan een gemeenschappelijk politiek ideaal, groeit Brussel uit tot een technocratische machinerie, waarvan sommige partners gebruik maken om nationale politieke doeleinden te verwezenlijken. Ons Europees idealisme is groot, maar mag niet ons enige richtsnoer blijven op een moment, dat wij constateren, dat andere landen de E.E.G. hanteren om zuiver nationale belangen te verdedigen. Wellicht dat de toetreding van Engeland en andere EVA-landen de idealistische krachten weer enigszins zal kunnen versterken, maar dit neemt niet weg dat de Nederlandse politiek in de toekomst door een nog sterkere mate van realiteitszin zal moeten worden gekenmerkt. Mede uit deze overwegingen zou het naar mijn inzicht wenselijk zijn ook binnen de EEG-context tot een nauwere beleidscoördinatie met onze Beneluxpartners te komen, teneinde op de grondslag van de Economische Unie der drie landen in Europees kader meer gewicht in de schaal te kunnen leggen.

Dit gezamenlijk optreden van "De kleine Drie" zou ook ter zake van de versterking van het parlementair-democratisch bestel van de Gemeenschap mogelijkerwijs nuttig kunnen zijn. Ik zou aan deze enkele opmerkingen nog slechts de wens willen verbinden, dat de regeringsleiders op de topconferentie, die ter gelegenheid van het 10-jarige bestaan van de EEG binnenkort in Rome zal worden gehouden, er in zullen kunnen slagen de impasse, die ik U in het kort schetste, te doorbreken.

Als laatste buitenlands probleem zou ik aandacht willen schenken aan de kwestie Vietnam.

Over de strijd in Vietnam kan men lang spreken, zonder de juiste oplossing aan te geven. Allen zijn wij ontdaan door het lijden en sterven aan beide zijden, allen zijn wij bezorgd over de afloop.

Niet allen zijn bereid zoals wij aan te nemen dat de doeleinden van de Verenigde Staten, een land dat steeds naar dekolonisatie heeft gestreefd, zijn het Vietnamese volk de kans te geven in vrijheid over eigen lot te beslissen. Vast staat wel dat de oplossing gevonden dient te worden aan de conferentietafel. Wij staan achter de-destijds aangenomen motie Nederhorst, Daarnaast hebhen wij in ons verkiezings- program gepoogd nog een middel om dat doel te bereiken, aan te geven. Alle, ook de geringste, mogelijkheden dienen te worden onderzocht en beproefd.

Als ik mij herinner hoe de hoofdlijnen, waarover ik zoveel heb gesproken vanavond, verlangen dat het buitenlands beleid de ontwikke- lingen in de wereld niet alleen nauwlettend moet volgen, maar ook dient te voorkomen dat het de aansluiting mist met die veranderingen, dan weet ik dat een actieve buitenlandse politiek wordt bedoeld

gericht niet alleen op "bijblijven", maar ook op belnvloeden. Van harte stem ik daarmee in.

Dat in dat zelfde basisprogramma een centrale plaats is gegeven aan het financieel-economisch beleid was in de gegeven omstandigheden noodzakelijk.

Wij zijn steeds van mening geweest dat een gezond en evenwichtig financieel-economisch beleid altijd noodzakelijk is, niet alleen nu. Niet als doel, ik zei dat reeds, maar als middel.

Wanneer wij, VVD'ers, streven naar een moderne maatschappij, waarin voor de klassestrijd geen plaats meer zal zijn, waarin de mogelijkheid wordt bereikt voor ieder om zijn talenten tot ontplooiing te brengen en waarin de mogelijkheid wordt bereikt om zeer velen ook vruchten afwerpend eigen bezit zich te doen verwerven, een maatschappij die haar aandeel in de hulp aan minder ontwikkelde landen niet alleen wil, maar ook kan leveren, dan weten wij ook dat dat alles veel kost en niet tot stand kan komen dan op basis van een gezonde, evenwichtige, economische groei.

Alleen op die basis bereiken wij dat de zelfstandigen ook zelfstandig kunnen blijven en dat de sociale mobiliteit wordt vergroot.

Het is dringend geboden dat deze gedachten het kornende beleid in belangrijke mate bepalen.

Ik ben er van overtuigd dat mijn drie collegae-fractie-voorzitters dat met mij zo zien.

Evenzeer hebben wij allen met overtuiging de vier relevante vragen van de heer Zijlstra positief benaderd.

Het is mij opgevallen, Mijnheer de Voorzitter, dat een aantal kranten, om het zacht te zeggen, enige verwondering toonden over mijn eerste brief aan de informateur; die brief, waarin ik hem een antwoord gaf op die vier vragen. Zij, die kranten, schreven in de geest van: "hé, kijk nou die V.V.D. eens!" dat hadden zij niet gedacht, noch op het stuk van het ondernemingsrecht, noch ten aanzien van onze gevoelens omtrent de grondpolitiek.

Op mijn beurt ben ik dan verbaasd, maar in de aanvang van mijn rede heb ik op dit verschijnsel, de sluipganger image, reeds gewezen. Ik kom er nu niet op terug, dan alleen om te zeggen;. "wat wij er zelf aan kunnen doen, moeten we doen, zonder paniekerig te gaan reageren op ook wel valsaardige, verdachtmakingen."

Mijnheer de Voorzitter, Dames en Heren,

De kans bestaat, zoals U weet, dat de V.V.D. opnieuw regeringspartner wordt. Zekerheid daaromtrent is er niet. Die zekerheid hangt altijd van veel factoren af, waarop ik U thans niet behoef te wijzen.

Hoe dat ook zij, het komende kabinet staat voor een zware taak.
Ik heb de indruk dat met name de overheidsfinancien zeer grote zorg baren.

Ook tot het nemen van impopulaire maatregelen zal men bereid moeten zijn. Als de overtuiging bestaat dat dit kan gebeuren door een homogeen team, van dezelfde geest bezield, dan zal dat waarlijk wel gaan.

Hoe het ook moge lopen, regeringspartner of oppositiepartij, onze V.V.D. moet vooruit in ons land. Hoe ook de nieuwe structuren, die allen willen, zullen zijn, een

krachtige inbreng van de liberale visie dient aanwezig te zijn.

Ook ik ben U allen dankbaar voor Uw enthousiaste en toegewijde arbeid voor de verkiezingen.

Maar ik roep U op om voort te gaan, allen samen, om de V.V.D.' nog groter te maken, haar te vormen, in alle opzichten, tot de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie.